

מרכיבי המסורה העיקריים

יש להבחין בין שתי דרכי רישום במסורה:

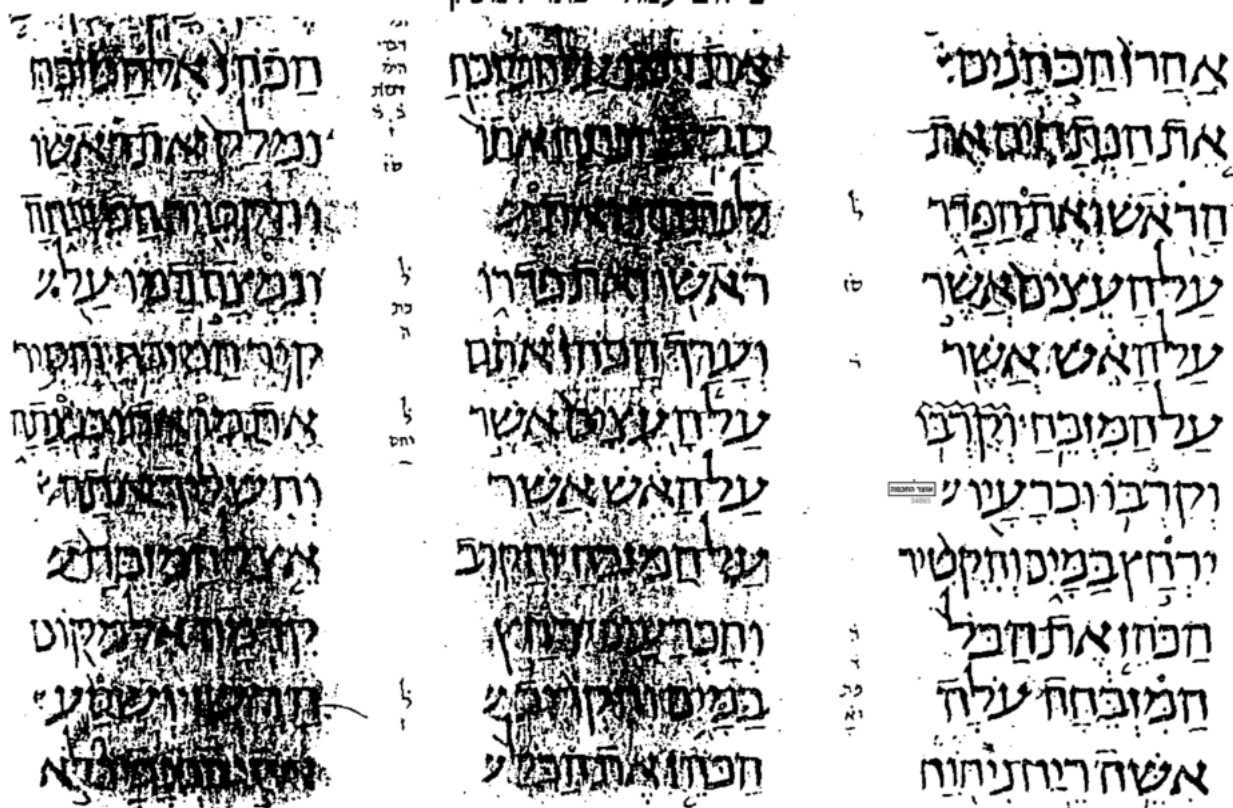
א. הדרך ה"ארוכה", שאין בה קיצור או קיטוע;

ב. רישום בתמצית, הנוקט בשיטות (סדירות) של קיטוע וקיצור בתוכן הציון המלא.

בשוליים החיצוניים של עמודי המצחפים מצויות מסורות המוצגות במלואן — זו המסורה הגדולה המפרטת. בגיליונות האמצעיים (ולעתים גם בגיליון הימני או השמאלי הצמוד לטקסט המקרא) באים ציונים לפי דרך (ב), והם מעוגנים (=מקושרים) למילים שבטקסט באמצעות עיגולים זעירים הכתובים על המילים וביניהן. זאת המסורה הקטנה¹.

להדגמת מנגנוני המסורה, נביא צילום מכתב־יד 5702 24° של התורה המחזיק את חמשת חומשי התורה (בלבר)², הוא אחד ממצחפי המקרא שבהם הניקוד, הטעמים ורישום המסורה משובחים ותואמים בעיקרי העניינים את דרכו של הר' אהרן בן־אשר, בעל המסורה המוסמך. קיימים אך הברלים זעירים ביותר בין מצחף זה לבין מצחף־המופת "כתר ארם־צובה" בתחומי הכתיב, דקדוקי ההטעמה וכיו"ב.

צילום עמוד "כתר דמשק"

כע אחרון חכמו 1 וסיק נהוג יקני
כב אחרון חכמו 1 וסיק נהוג יקני
הואשע/אחרון 1

ישיבו בני דעת חז"ל נחת יציעת הראש וייבא חמש חתות ויהי דבר/בן/נזק/רבי/סוס
ישיבו בני דעת חז"ל נחת יציעת הראש וייבא חמש חתות ויהי דבר/בן/נזק/רבי/סוס
ישיבו בני דעת חז"ל נחת יציעת הראש וייבא חמש חתות ויהי דבר/בן/נזק/רבי/סוס

1. שיטת הרישום המקוצרת של המסורה הקטנה מאפשרת לכלול במקטע נתון מספר רב של הערות מסורה קטנה, יותר מאשר מספר הערות המסורה הגדולה שבאותו מקטע.
2. כתב־יד זה, המצוי כיום במחלקת כתבי־היד של בית־הספרים הלאומי בירושלים, היה לפניו פריט

בתצלום מופיע חלקו התחתון של העמוד, ובו קטעים מפרק א בספר ויקרא. שתי הערות "מסורה גדולה" באות בתחתית העמוד. האחת מפרטת לז' פסוקים שבאה בהם המילה הראש, והשניה מפרטת שלושה פסוקים במקרא שבא בהם הצירוף בְּנֵי אֶהְרֵן הַכֹּהֵן. בין הטורים באות הערות מסורה קטנה המעוגנות למקרא באמצעות עיגוליות. מהערות אלה עולה, למשל כי המילה ראש (טור ב, שורה 4) באה ס"ז פעמים במקרא, הצירוף וְאֵת הַפָּדָר (טור א, שורה 3) יחידאי במקרא (ל' - לית דכוותיה, אין עוד כמותו), ואילו המילה יִרְחֹץ באה חמש פעמים: ארבע פעמים יִרְחֹץ, ח' בפתח, ופעם אחת יִרְחֹץ, ח' בקמץ (הערת המסורה באה פה פעמיים, ולשונה "ה', ד' פתח] וְאֵת". לשם קיצור משתמש המסרן בסימון תנועת הקמץ, במקום כתיבת המילה קמץ).

מתוך ציוני המסורה הקטנה שבעמוד, ראוי לשים לב לציון " ל' וחס " [=יחידאית, ובכתיב חסר] שרשם המסרן לתיבה "מְרָאָתוֹ" [ויקרא א, טז] בטור השמאלי בשורה 6. רישום העובדה שתיבה זאת כתובה ללא וי"ו אחרי מ — אינו שכיח במסורות העתיקות שבמצחפי טבריה. רישומים ברבר מצב הכתיב החסר בתיבות שבמבנה זה — נעשה שכיח יותר בתקופה המאוחרת, ואכן בחיבורו של הרמ"ה שעליו נדון בהמשך, מצויים ציונים רבים לענין הכתיב — גם ביחס לתיבות שניקודן ומבניהם כדוגמת המילה "מְרָאָתוֹ".

המסורה שבמצחפים אינה אחידה

ההבדלים בין מצחפי המסורה באשר לתכולתם — הם משני סוגים:

א. בציוני המניין שתוכנם ומשמעם שווים, מצויים הבדלים בשיטות הבאת הממצא [= הצגת מקומות ההיקרות, אורך ציטוטי הזיהוי לפסוקי ההיקרויות, ובחינות טכניות אחרות]. אלו הם שינויים "חיצוניים" של ניסוח.

ב. בתכולת מערכות המסורה [מס"ג ומ"ק] — אין שני מצחפים שהערות המסורה שבשוליהן זהות. דרך משל: שני מצחפים שונים שנכתבו במאה ה-11 עשויים להציג מסורה חופפת [ציוני מסורה שווים במשמעם ובתוכנם]. בשיעור של 40% עד 75%; חפיפה של ציוני מסורה בשיעור של יותר מ-70% היא נדירה: בכל אופן תמיד תימצא כמות של מסורות שהן בבחינת "חידוש" של מצחף אחד לעומת חברו.

עובדה זאת נעוצה במציאות ההיסטורית, הקשורה באופייה של המסורה הטברנית, הנוהגת והמקובלת דורות רבים בעם ישראל.

המסורה, שלא כחיבורי התורה ופירושה שמימות עולם, לא נכתבה כיחידה ספרותית אחת וקבועה. מראשיתה היתה קבצים קבצים, ילקוטים ילקוטים — חלקם בגיליונות ספרי התנ"ך, וחלקם בקבצים "עצמאיים".

בספריית הר"ד ששון ז"ל מלצ'וורת, באנגליה. מספרו הקטלוגי 507. תיאור תמציתי של כתב-היד [המכונה גם "כתר רמשק"] נמצא אצל י. ייבין, כתר ארם-צובה, ניקודו וטעמיו, ירושלים [מפעל המקרא] תשכ"ט, עמ' 361-362; הג"ל, מבוא למסורה הטברנית, אקדמון, ירושלים תשל"ג. בספרו של הרב מ. ברויאר: כתר ארם-צובה והנוסח המקובל של המקרא, מוסד הרב קוק, ירושלים תשל"ז, מוצג תצלום עמוד אחד של כתב-היד (עמ' כז, לוח 6); בעמ' 80-81 שבספר מציג הרב ברויאר כ-30 מקומות שבהם נבדל הכתיב [במלא וחסר] בכתב-היד בהשוואה לכתיב התיבות שברוב המצחפים העתיקים.

עובדה היסטורית זאת, כוחה יפה אף ביחס לחטיבת המסורות שעניינן הכתיב המלא והחסר של התיבות. מתוך כלל הסוגים של נתונים במסורה, סוג זה הוא שהיווה חומר גלם, לשימוש קובעי הלכות הכתיבה של ספרים [סת"מ] בדורות של ראשונים. הא למדת — כינוס מלא ומושלם של נתונים מן המסורה בדבר דרך כתיבת התיבות מחייב איסוף אקלקטי ממצחפי־מקרא מרובים.

להשלמת האיסוף של המסורה בכללותה נדרשת בדיקה רחבה כמעט ללא גבול של תעודות ומצחפים. תצלומיהם של מאות מצחפי־התנ"ך הגיעו לאחרונה לארצנו מרוסיה, וזכיתי לאחרונה לעסוק בקטלוגם. ספרים אלה נכתבו במאות ה־10 וה־11 לסה"כ, וכל אחד מהם מהווה תעודה ייחודית לנתוני מסורה.

בסיכום נאמר: תמיד נחוץ היה לחכמים ומעתיקים לבחון את הכתיבה של המקרא ובייחוד בקשור בכתיב "מלא וחסר" בשני האמצעים: א. באמצעות העיון בקובצי המסורה שבידיהם; ב. באמצעות ההשוואה לטופסי המקרא המוסמכים, ובעיקר באלה שחזקתם בדוקים ומוגהים ע"פ המסורה.

ב. "מסורת סייג לתורה" של רבנו הרמ"ה³

עשרה דורות מרבנו אהרן בן אשר שחי בגליל שבארץ ישראל ועד רבנו מאיר אבולעפיה שחי בספרד.

בתקופה הארוכה שעברה מאז יצירת "מצחפי המסורה" המיוחסים בארץ ישראל, נתעוררו חילוקים ושינויי נוהג ומעשה בכתיבת ספרי התורה [והנביאים ומגילות], וזאת

על אף קיומה של המסורה.

בראש ספרו מביע הרמ"ה את כאבו ומחאתו על ריבוי המחלוקות במלא וחסר בספרי התורה שבימיו.

לעניות דעתי, המציאות הזאת שהיתה לפני הרמ"ה מסתברת משתי סיבות עיקריות: א. אחרי שנת 1100 לס' החלה התנוונות כללית בהעתקת ספרי המקרא — ורווחה אי־הקפדה בכל תחומי המסירה — למן הכתיב ועד לפרטי סימון הניקוד והטעמים וכו'.

מתקופה זאת גם מערכת המסורה, שאכן הועתקה בקביעות, הפסיקה — במרבית ההעתקות — לשמש לסופרים ולמעתיקים כמערכת בעלת משמעות, והיא נעשתה כולה — אצל רוב המעתיקים ככולם — לעיטור ספרים בלבד. זאת ביחס למצחפי־המקרא ששימשו להעתקה ולימוד.

ב. עם נדודי עמנו, שאתו מתהלך ספר־התורה "והכל תלוי במזל אפילו ספר־התורה שבהיכל", ספרי תורה [וכו'] בעלי דיוק בפרטי הכתיבה והאותיות נעשו נדירים. אגב

3. החיבור מסורת סייג לתורה [להלן: מס"ל] גידון — בבחינות תוכנו ומסירתו — במחקריהם של פרופ'

י. תא־שמע, הרב א. שושנה ומ. בניהו. ראה בעיקר: י. תא־שמע, קרית ספר מה [תש"ל] עמ'

119-126; מ. בניהו, ספונות ספר אחד־עשר [כרך יוון מס' I] תשל"א-תשל"ח, עמ' קצג והלאה; א.

שושנה (מהדיר), חידושי הרמ"ה ושיטות קדמונים על מס' גיטין, מכון ירושלים תשמ"ה: מבוא עמ'

ריבוי ההעתקה של הספרים, נתרבו החילוקים בדרך הכתיבה — חילוקים שאף שבעיקרם מעוגנים בשיטות שבהלכה, אך מצוי בהם גם מן השינויים שמקורם במנהגי הסופרים והמסרנים⁴.

חיבורו הגדול של רבנו הרמ"ה עומד כביכול בצומת הדרכים של נתיב ההלכה מחד, וסידור וסיכום של נתוני המסורה מאידך.

עמל רב השקיע הרמ"ה באיסוף נתוני המסורה ששימשו לבניית החיבור ה"מילונאי", שתכליתו — בין השאר — לקבוע מסמרות בסוגיות המחלוקת והספק בכתיב האותיות שבחומשי התורה.

נראה שתחת ידו או בהישג ידו היו ספרים שבהם הנוסח והמסורה נשארו בטהרתם, ושבהם משתקפת — במרבית פרטיהם, אם לא בכולם — העתקה מהימנה של תיבות התורה כדרישת בעלי המסורה הקדומים שבתקופת טבריה.

כיום עדיין קיימת מחלוקת בדבר טיבו וייחוסו של ספר התורה ששימש לרבנו בקביעת פסקיו לענייני כתיב⁵; אך יש להרגיש כי אין לראות במצב הכתיבי המונח ביסוד "מסורת סייג לתורה" גירסה שעל בסיס מקור אחד, כי אם קביעה אקלקטית, שמתלווים אליה שיקוליו של פוסק — שאינם ניתנים להיכבל בגדריה של הפילולוגיה.

הנוסח שבדפוס ונוסח כתבי־היד

החיבור מסורת סייג לתורה שמקום הרפסתו היה בפירנצי בשנת 1750 יצא לאור על סמך כתב־יד אשר מצוי היום לעינינו — הוא כת"י ציריך 23, שנכתב בשנת שמ"ה (1585) באיטליה העילית. דרכו ומגמתו של הרמ"ה בחיבורו, בתמצית, הרי היא רישום קבוצות התיבות מן התורה שקיימים מצבים אפשריים אחדים בדרך כתיבתן — כשאפשרויות האיות קשורות בענייני "מלא" ו"חסר", היינו כתיבה עם או בלי האותיות ו"ו וי"ד (והאות ה"א בסוף המילה). התיבות שדן בהן המחבר, ופוסק בענין דרך כתיבתן בספר־תורה, מוצגות בקבוצות, כשבכל קבוצה מילים השייכות לשורש רקדוקי אחד. סדר הקבוצות הרי הוא בשיטת "ערכים" כדמות ערכי המילון. תחת כל "שורש" — שהוא על פי רוב בן 3 אותיות — רשומות התיבות ופירוט מקומות הופעתן [ברימוז לפי "ציטוט" — שהרי מספור של פרק ופסוק עדיין לא נהג], בתוספת קביעת הכתיב המלא או החסר שבכל הופעה והופעה. השורשים באים לפי הסדר האלפביתי ה"מילונאי". טקסט החיבור שבכתב־יד ששרדו לנו [מלבד כת"י ציריך] שונה במידה משמעותית מן הטקסט המודפס. גם בין כתבי־היד מצויים הבדלים.

ראוי להדגיש כי הברלי הגירסה בטקסט החיבור — ברובם הגדול, ואולי בכולן, ממש — אינם משמעותיים במישור של הברור והניתוח של הפסיקה ההלכתית של רבנו הרמ"ה. לשון אחרת, שינויי הנוסח העולים מהשוואת כתבי־היד של החיבור — הרי הם

4. ועוד שמא ראוי לחשוש גם מהמציאות של "תלמידים שלא שימשו כל צורכם".

5. ראה ד.ש. לוינגר וא. קופפר, 'תיקון ס"ת של ר' יום טוב ליפמן מילהוין', סיני כרך ס [תשכ"ז], עמ' רלט.

ענין לחקר המבנה הספרותי של החיבור ואופן מסירתו (ועיבורו?).
בתקופה הקצרה שבה זכיתי לעיין בגרסת החיבור בכתבי-יד — בהיקף של מדגם קטן וצר בלבד — עלו בסיכום הנתונים דלהלן:
עיינתי בעיקר בשני כתבי-יד של מס"ל: כת"י קמברג' Add 3112 וכ"י ירושלים 1784.⁸

סדר הערכים בכתב-היד הנ"ל מדויק ומשובח בדרך כלל, היינו מתאים לתבנית העריכה המוצהרת במבוא של החיבור. מה שאין כן במהדורת הדפוס, המועתקת מכתב-יד ציריך, אשר בו נראה שסדר הערכים נשתנה ונשתבש בהרבה.
קווי-שינוי אחרים, אולי חמורים יותר מן הנ"ל, קיימים בעשרות מקומות שבהם מופיעה קביעה כתיבית שבגופם של ערכים: בכתבי היד קיימים ספחי סיוע רבים מן המסורה שבתחילתם באה הנוסחה "ומסיר עליה/עליהן..." וחשיבותם בכך שיש בהם אזכורים של מסורה שהיתה תחת ידי רבנו הרמ"ה. רובם של ספחי-סימוכין אלה נעדרים מן הדפוס. לעתים רחוקות התרשמנו כי במהדורת הדפוס נשתלב המידע מן המסורה אל עיקר לשונו של הסעיף.⁶

להמחשת השינויים שעברו על החיבור, נציג צילום מכת"י ירושלים, ולעומתו את גירסת החיבור במהדורת הדפוס.

לפנינו צילום של כת"י ירושלים של מס"ל, דף 95 ע"א וע"ב. מן הערך "כסף" [המתחיל בדף 95 עמוד א שורה 8] ועד הערך "כפר" [המסתיים בעמוד ב בשורה 10]. וטקסט החיבור במהדורת הדפוס — הערכים הנ"ל "כסף" עד "כפר" — והוא מתוך דפים לר, ב-לה, א שבמהדורה (אמצע "אות הכף").

תוכן הערכים שבקטע הרי הוא:

כסף: צורות-פועל משורש זה, וכן המלה "כספיהם" [שם-עצם]; כעס: צורות פועל שמשורש זה; כפף: צורות שמניות בלשון רבים "כפת"; "כפים" [עם ובלי סיומות-הגוף]; כפל; הצורה "כפול"; כפר: שמות-העצם "כפר"; "כפר"; "כפרת"; "כפורים".⁷

6. נראה שעשרות רבות של סעיפים שבחיבור מס"ל — פעלה בהם יד של מעבד או של עורך; אולם רק חקירה מלאה של החיבור והעתקת גירסאותיו בשלמותן — עשויה להכריע בדבר נכונות השערה זאת. במבט ראשון נראה לנו כי מגמת העורך-המעבד היתה: א. למעט בציטוטים מגוף "הערות המסורה": ב. במירה שיוצגו דברי "המסורה", למזג את הקביעה ההילכתית מחד, ואת הסימוכין מן המסורה מאידך ולהביאם כרצף אחד. [כמובן, המשך המחקר והעיון עשוי לחשוף עריכה של החיבור מס"ל ע"י רבנו הרמ"ה עצמו וצ"ע].

7. לתועלת המעיינים, ארשום להלן את ראשי הערכים של אות כ לפי סדרם שבמקור — לפי כת"י ירושלים, ולפי מהדורת הדפוס. חמשת הערכים הנידונים במאמר זה באות מודגשת.
אות כ לפי כת"י ירושלים:

ככב; כאב; כבד; כבש [שין ימנית]; כבש [שין שמאלית]; כהה; כהן; כה; כח; כון; כוס; כור; כוש;
כזב; כחד; כיס; כיר; כלל; כלא; כלה; כמו; כמז; כמס; כמש; כנן; כנס; כנע; כנף; כנר; כסא; כסה;

כסל; כסף; כעס; כפף; כפל; כפר; כרב; כרה; כרם; כרע; כרת; כשב; כשד; כשה; כשל; כשף;
 כתת; כתב; כתן; כתף; כדלעמר; כנען; כסלח; כפתר; כרכב.
 אות כ לפי דפוס פירנצי:
 כאב; כבד; כבש; כדלעמר; כה; כהה; כהן; כוח; כון; כוס; כור; כוש; כזויב [1]; כחד; כיס; כיר
 ככב; כלא; כלה; כלל; כמה; כמו; כמס; כמוש; כן; כנס; כנע; הכנענית; כנף; כנר; כסא; כסה; כסל
 כסלון; כסלחים; כסם; כסס; כסף; כעס; כפל; כפף; כפר; כפתר; כפתרים; כר; כרב; כרכב; כרה
 כרם; כרע; כרת; כשב; כשדים; כשה; כשל; כשף; כתב; כתן; כתף; כתת; כתים.

[illegible]

1. שינוי בסדר הערכים: הנוסחים אינם שווים בסדרם של חמשת הערכים; בכתב-היד הערך "כפף" בא כערך ראשון מכל הערכים שתחילתם "כפ.." [וכך היה דרכם של מילונאים קדומים בסידור ערכים, ואין כאן המקום לדון בזה]; לעומת זה, בדפוס תוקן סדר הערכים ושובץ "כפף" במקומו האלפביתי ה"טהור". שכיחים שינויים מסוג זה בין הדפוס לבין כתב-היד של מס"ל.

3. עדות מן המסורה מופיעה בגירסת כתב־היד, ונעדרת במהדורת־הדפוס; לדוגמה, לאחר "דק ככפר חס' ו' כתי" כתוב בכתה": ומסי' עלי' ל"כ וחסר [=ונמסר (במסורה) שתיבה זאת יחידאית היא ושהיא 'חסרה' בכתוב שלה היינו: ללא ו']. ספח זה, המהווה סימוכין לקביעת הכתיב בידי רבנו הרמ"ה, איננו בא במהדורת הדפוס.

וזה לשון רמ"ה לפי כת"י ירושלים: "כפת תמרים חס' ו"ו כתי', ובפ' לולב הגזול הק' מדכתי' חס' דחד לולב אמ' רחמ' דדיק התם. ואימ' תרי' כפת כתי' כלו' חס' דמשמע חד ודכו' ...".

לעומת זאת, בדפוס מופיע רק: "כפת תמרים חסר וי"ו כתיב". בקיטוע כל המובאה מן הגמרא.

בדיקה מדוקדקת של השינויים בערכים אלה ובמאות ערכים אחרים, מאלפת ביותר. לדעתנו חקר טיבם המלא של שינויי הגירסה שבין מהדורת הדפוס של מס"ל ובין כתבי־היד מצריך הכנת מהדורה מדעית מלאה של מס"ל. תקוותנו היא כי בעזרת השי"ת — רעיון ההכנה של מהדורה כזאת לא יישאר זמן רב בגדר "דבר שבכוח", ושהאפשרות להוציאו ל"פועל" אכן תיווצר בקרוב.

טעמי המקרא — מפרשי המקרא

מאת

הרב יוסף אליהו מובשוביץ

לזכרו של חו"ז הרגול ד"ר יצחק רפאל ז"ל

חוקר וסופר, כתבא רבא ונואם בחסד, תחת שרביטו יצא
לאור מאות ספרים ומחקרים בפרשנות התנ"ך, התלמוד,
הרמב"ם, מנהגים וחסידות.

במגילה ג, א: אמר רב איקא בר אבין אמר רב חננאל מאי דכתיב (נחמיה ח, ח)
ויקראו בספר תורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא וכו', ושום שכל אלו
הפסוקים, ויבינו במקרא אלו פיסקי טעמים. בנדרים לז, ב ובחגיגה ו, ב: פיסוק טעמים.
ובמגילה שם פירש"י: הנגינות קרויים טעמים. וראה בר"ן בנדרים שם שכתב: נקודות
המפסיקות בין פסוק לפסוק וקרי להו שום שכל שעל ידיהן אדם מבין המקרא כפי תנועת
הטעמים.

טעמי המקרא — ניגון הקריאה — קובעים ומסבירים את פירוש הפסוק. על-ידם
אנו יודעים איזה מלים צריך לחבר זו לזו ואיזה צריך להפריד. יש טעמים 'מפסיקים'¹
המורים על הפסק הקריאה בין מלה זו למלה שאחריה, ומלמדים על הפסק הענין. ויש
טעמים 'מחברים'² [=משרתים] המורים על חיבור הקריאה של מלה למלה שאחריה.
במקורם של טעמי המקרא נחלקו הדעות. מרברי רב (בנדרים לז, א) האוסר ליטול
שכר לימוד פיסוק הטעמים, לומדת הגמ' שהוא סובר (שכר) פיסוק טעמים דאורייתא.
ובר"ן שם: דכיון דמדאורייתא נינהו הוו להו כחוקים ומשפטים [ולכן אסור ליטול שכר].
ויש שכתב שהם הלכה למשה מסיני³. ולדעת רבי יוחנן המתיר ליטול שכר, יש שכתבו
בשיטתו שפיסוק הטעמים אינו מן התורה⁴.

1. י"ז טעמים מפסיקים: סוף פסוק, אתנחתא, סגול, שלשלת, זקף קטן, זקף גדול, טיפחא, רביעי, זרקא,
פשטא, יתיב, תביר, פזר, קרני פרה, תלישא גדולה, אזלא גרש וגרשיים. עפ"י 'מורה קריאת התורה'
לר' יהושע זאב המכונה כ"ץ, ורשא תרנ"א. וראה עוד שיטות באנציקלופדיה תלמודית כרך כ, ערך
טעמים.

2. ו' טעמים מחברים: מונח, מהפך, תלישא קטנה, קדמא ואזלא, מרכא, דרגא וירח בן יומו.

3. הגהות כימונ' מ"א מהל' תלמוד תורה אות ה.

4. תוספות, רא"ש, ר"ז ולימוק"י בנדרים לז, א.

להלכה, נפסק כרבי יוחנן שמותר ליטול שכר על לימוד זה⁵. ורבים מהראשונים נוקטים שטעמי המקרא נמסרו למשה בסיני ודינם כדאורייתא⁶. ויש שכתב לחלק דהטעמים ה'מפסיקים' (ראה הערה 1) הם מן התורה ושאר הטעמים אינם אלא לתפארת הקריאה⁷. ויש שכתבו שאנשי כנסת הגדולה הם שתקנום⁸.

בגמ' מצאנו דיון על פירושו של פסוק כרי לדעת איך לקבוע את טעמי הנגינה. בחגיגה (ו, ב) דנה הגמ' בפירושו של הפסוק (שמות כד, ה) וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים. האם העולות היו כבשים והשלמים היו פרים, והיינו ויעלו עולות כבשים ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים, או שניהם היו פרים. ואמר מר זוטרא דהנפקא מינה היא לפיסוק טעמים. ופירש"י אם שני מינים הם כבשים ופרים צריך לפסק הטעם של ויעלו עולות באתנחתא או בזקף קטן טעם שמפסיק הדיבור ממה שלאחריו, ואם מין אחד הוא ששניהם פרים צריך לקרותו באחד משאר הטעמים שאין מפסיקים כגון פשטא או רביע⁹.

הנה ביומא נב, א: איסי בן יהודה אומר חמש מקראות בתורה אין להם הכרע; שאת¹⁰ משוקדים¹¹ מחר¹² ארור¹³ וקם¹⁴. הספק הוא האם נמשכים ונקראים עם התיבות שלפניהם או שלאחריהם. כגון: הלא אם תטיב שאת ולשון סליחה הוא, או שאת אם לא תטיב ולשון נשיאות עון הוא.

בתוספות רי"ד במגילה ג, א (מהדו"ק) הקשה למה נסתפקו במקראות הללו, היה

5. כ"כ הר"ן (בגדרים שם): לענין הלכה כיון דקיי"ל דרב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן וכו' וכך הם דברי הרמב"ם ז"ל בפ"ו מהל' גדרים [ה"ז].

6. סמ"ג ל"ת קנה, מחזור ויטרי סימן קכ (ד"צ גירנברג תרכ"ג עמ' 91) וכן בפירושו לאבות פ"א מ"א, רבינו בחיי בראשית ספ"ה (מהדו' שוועל, מוסד הרב קוק, עמ' צח), שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סי' רלח, שו"ת מהרי"ל סי' קצב, שו"ת רדב"ז ח"ג סי' תרמג. וראה הערה 8 מספר חסידים וילקוט.

7. מאירי בגדרים שם.

8. תוספות רי"ד במגילה ג, א. וראה להלן שכ"כ הרא"ש. ועיין בספר חסידים (מהדו' ר"ד מרגליות, מוסד הרב קוק) סימן שב: שתקנו הניגונים, שלא יאמר ניגון של תורה לנביאים וכתובים וכו' אלא כל ניגון כמו שהוא מתוקן. משמע שתקנת אנשי כנה"ג הם. וצ"ב דמסיים: שהכל הלכה למשה מסיני שנאמר (שמות יט, יט) יעננו בקול. וכ"ה בילקוט שמעוני יתרו שם (מהדו' ר"י שילוני רמז רפד, מוסד הרב קוק) בקול ובנעימה שהיה משה שומע באותה נעימה היה אומר לישראל.

רבי אליהו בחר בספרו מסרת המסרת (זולצבך תקל"א) כותב כדעה שנתקנו ע"י אנשי כנה"ג, ובכך מסביר מדוע שמותיהם של הטעמים בארמית ולא בלשון הקודש.

9. ראה לעיל הערה 1 שפשטא ורביעי הם מהטעמים המפסיקים, אלא שבערוגת הבושם (ויניציאה שס"ב) פכ"ז כתב דהטעמים המפסיקים אינם בדרגה שוה ויש שנקטו ארבע דרגות, ופשטא ורביעי הם מפסיקים בדרגה מישנית. (ראה באנציקלופדיה תלמודית כרך כ בנספח לערך טעמים אות ב).

10. בראשית ד, ז. 11. שמות כה, לד. 12. שם יז, ט.

13. בראשית מט, ו. 14. דברים לא, טז.

להם להוכיח ע"י הטעמים, והניח בקושיא. אכן, בחידושי הריטב"א ליומא שם כתב: השתא דאיכא פסוקא דקראי והפסק טעמים נתברר ספקו. וכ"כ ברצוף אהבה בחגיגה ו, ב בשם תוספות הרא"ש [ולפנינו ליתא]: אבל מכי אתא עזרא ואפסקינהו יש הכרע מתוך ההפסק. ובשו"ת אבקת רוכל (לר"י קארו) סימן ד כתב דאין להכריע עפ"י הטעמים, דלא היו בקיאים בפיסוק הטעמים. וכ"כ המהרש"א ביומא שם דלא קים להו פיסוק טעמים דשכחום.

במקומות רבים מצאנו במפרשי התורה — הראשונים והאחרונים — שלמדו מתוך טעמי המקרא פירוש או סיוע לפירושם לפסוקים¹⁵, כגון:

בראשית טו, יז: ויהי השמש באה. רש"י — טעמו למעלה [מלעיל] לכך הוא מבואר שבא כבר, ואם היה טעמו למטה באל"ף היה מבואר כשהיא שוקעת וכו'. וזה חלוק בכל תיבה לשון נקבה שיסודה שתי אותיות, כמו: בא, קם, שב, כשהטעם למעלה לשון עבר הוא כגון זה, וכגון ורחל באה (שם כט, ט) וכו', וכשהטעם למטה הוא לשון הווה דבר שנעשה עכשיו והולך.

בראשית יח, כא: הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה. רש"י ורשב"ם — פסיק בין 'עשו' ל'כלה' כרי להפריד תיבה מחברתה. לומר שאם עומדים במרדם כלה אני עושה בהם.

בראשית יט, טז: ויתמהמה. טעמו בשלשלת. שלשלת מורה על הארכת הענין. הגאון רבי שלמה הכהן מוילנא זצ"ל (בספר זכרון להרב יצחק ניימן זצ"ל, ירושלים תשנ"ט) — דבא לרמז להתמהמהות יתירה עבור ג' דברים. המלאך נתן לו רשות להתעכב רק לשני דברים; שיקח את אשתו ואת שתי בנותיו הנמצאות, והוא התמהמה גם כרי להציל ממנו וכדפרש"י. וראה בטעמא דקרא.

בראשית כד, יב: ויאמר. טעמא דקרא (הגרש"ח קניבסקי, ב"ב תשל"ג) — טעמו בשלשלת. שלשלת מורה על הארכת הענין, 'ויאמר' אליעזר האריך בדבריו הרבה, אלא שלא הספיק לסיים ורבה באה כמש"כ (שם, טו) טרם כלה לדבר והנה רבה יוצאת. **בראשית לט, ח:** וימאן. מדרש לקח טוב (פסיקתא זוטרתיא) — מיאון אחר מיאון הרבה פעמים, דכתיב בפסיק ובשלשלת. הגאון רבי שלמה הכהן מוילנא זצ"ל (שם) — דבא לרמז לדברי חז"ל ביומא לה, ב דאמרה לו אשת פוטיפר ליוסף הריני חובשתך בבית האסורים, אמר לה ה' מתיר אסורים, הריני כופתת קומתך ה' זוקף כפופים, הריני מסמא

15. אינני מתיימר לציין כאן את כל המקומות בדברי כל המפרשים, אלא זהו ליקוט עד כמה שירי מגעת מתוך פירש"י, אבן עזרא, רשב"ם, רס"ג, חזקוני והגר"א. וכן מתוך פירושי המלבי"ם לספר ויקרא. ומספר טעמא דקרא ועוד.

ברמב"ן וברבינו בחיי ל"מ שהזכירו או הסתמכו על טעמי המקרא.

במקומות נוספים יש התייחסות לטעמי המקרא, כגון: רש"י — חבקוק ג, ט אומר סלה; משלי יג כג רב; איוב יח, כ שער; מא, טו מפלי. רד"ק — שמו"א טו, כז ללכת; ישעיה יג, ח ונבהלו; ס, ישרתנוך; יחזקאל א, כ ללכת; טו, ד ותוכו; יח, יא כי גם; ירמיה ט, יח כי; כב, יד וספון; לא, מירנתי; הושע יב, יב אך שוא.